

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΜΕΛΕΤΗΣ ΑΝΚΛΟΗΤΗΤΗΣ ΚΟΝΕΤΑ

ΙΔΡΥΤΗΣ : ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΣ ΕΝΑΤΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ

1951

Ε.Υ. Δ. ΤΡΕ. Κ. Τ. Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΚΡΙΤΙΚΗ ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ

Η ΤΑΝ μιὰ φυσιογνωμία ὁ λόγιος πού κη-
δεύσαμε τὴν περασμένη ἐβδομάδα. Φυσιο-
γνωμία ἐπιβλητικὴ ὡς ἐξωτερικὸ σεμνὸ, ταπει-
νὸ, πού ἔδειχνε τόση μειοφροσύνη καὶ γεν-
νοῦσε τόση συμπάθεια. Καὶ φυσιογνωμία ξεχω-
ριστὴ ὡς διανοουμένου γιὰ τὴ σπουδαία ἐργα-
σία καὶ τὴ μεγάλη ἰδέα πού ἀντιπροσώπευε. Ὅ-
ταν λέγαμε «Ἡλίας Βουτιερίδης», ἢ μόνον «Βου-
τιερίδης» καὶ καμμιά φορά μόνον «ὁ Ἡλίας»,
παρουσιαζόταν στὸ νοῦ ὄλων μας ἕνας ἀγαθός,
ἀκακος ἄνθρωπος, ἕνας ἀγαπητὸς συνάδελφος
κι' ἕνας ἐργάτης τῶν γραμμάτων μελετηρός, σο-
φὸς κι' ἀκαταπόνητος.

Τὸν θυμοῦμαι ἀπὸ τὰ νειῶτα του — κάπως
διαφορετικὰ ἀπὸ τὰ γεράματά του — ὅταν εἶ-
χεν πάνω του κάτι τὸ ἀγριωπὸ, τὸ ἀπότομο,
τὸ ἀτίθασο, πού μᾶς ἐφόβιζεν. Σὰν πολεμιστὴς,
κι' ὀρμητικώτατος, ἄρχισε τὸ φιλολογικὸ του
στάδιο. Ἐν' ἀπὸ τὰ πρῶτα του δημοσιεύματα
ἦταν μιὰ σειρά ἄρθρων στὸ «Νουμᾶ» πού ἤ-
θελε νὰ βγάλῃ ὄλους τοὺς τότε συγγραφεῖς...
λογοκλόπους. Γιὰ κάθε ἑλληνικὸ ἔργο εἶχε νὰ
προβάλῃ κι' ἕνα ξένο πού τοῦ ὅμοιαζε: Τὸ
δεῖνα εἶναι ἀπαράλλαχτο τὸ τάδε, τὸ τάδε εἶ-
ναι ἀπαράλλαχτο τὸ δεῖνα... Τὰ ἄρθρα αὐτὰ ἐ-
θοροῦβησαν τοὺς τότε συγγραφεῖς κι' ἔκαμαν ἀ-
μέσως τὸν Ἡλία Βουτιερίδη γνωστὸ καὶ φοβε-
ρό. Εὐτυχῶς δὲν ἐξακολούθησε τὴν ἀγρία αὐτὴ
πολεμικὴ. Θᾶλεγες πὼς τὴν ἔκαμε μόνον γιὰ νὰ
ἐλκύσῃ ἐξ ἀρχῆς τὴν προσοχὴ. Στὸ ἐξῆς ἦταν
εὐλαβέστερος καὶ δικαιότερος. Πολλὲς ἀξίες
— ἂν καὶ νέος ἀκόμα — τὶς ἀναγνώριζε καὶ
τὶς σεβόταν. Πολεμιστὴς ὅμως ἔμεινε σ' ὅλη
του τὴ ζωὴ. Δὲν ἀνεχόταν στραβό, δὲν ἐχάριζε
κάστανα σὲ κανένα. Ἦθελε νὰ βάζῃ τὸν κα-
θένα στὴ θέσι του. Καὶ τὸ ἔκανε σιγὰ - σιγὰ μὲ
διάφορα κριτικὰ ἔργα—σοφὰ πάντα, δίκαια, ἀ-
μερόληπτα—ὡσότου τὸ ἔκαμε μιὰ καὶ καλὴ, ὀ-
ριστικά, τελειωτικά, μὲ μιὰ μεγάλη «Ἱστορία
τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας».

Ὁ Ἡλίας Βουτιερίδης δὲν ἦταν μόνον ἱστο-
ρικοκριτικὸς ἦταν καὶ δημιουργικὸς συγγρα-
φέας, ποιητὴς. Δὲν μπορεῖ νὰ πῆ κανεὶς πὼς τὰ
ἔργα του αὐτὰ—λυρικά ποιήματα, τραγωδί-
ες, δράματα, διηγήματα—ἦταν κατώτερα. Μᾶλλον
«διανοητικά», μᾶλλον ἐσκεμμένα παρ' αὐθόρ-
μητα, πηγαῖα, εἶχαν καὶ τέχνη κι' ἀριότητα, ἀ-
κόμα κι' ἐμπνευσι. Δὲν ξέρω ὅμως τί τοὺς ἔ-
λειπε πού δὲν τ' ἄφινε νὰ σταθοῦν στὴν πρῶ-
τη γραμμὴ. Ποτὲ ὁ Βουτιερίδης δὲν λογαριά-
σθηκε ἀνάμεσα στοὺς πρῶτους, τοὺς κορυ-
φαίους ποιητὰς καὶ θεατρικοὺς συγγραφεῖς. Κι'
ἔμεινε γιὰ πάντα ὁ σοφός, ὁ μελετητής, ὁ κριτι-
κός, ὁ ἱστορικός, ὁ συγγραφέας τῆς «Ἱστορίας
τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας». Εἶναι τὸ καλ-
λίστερό του ἔργο.

Ἄρχισε ἀπὸ τὸ μεσαίωνα, ἀπὸ τὸ Βυζάντιο

καὶ θὰ ἔφθανε ὡς τοὺς σημερινούς χρόνους.
Νομίζω ὅμως πὼς ἔμεινε στὴ μέση. Ἐγὼ τοῦ-
λάχιστο δὲν εἶδα παρὰ τοὺς πρῶτους δυὸ ἢ
τρεῖς τόμους. Κι' ἐπειδὴ ἴσα - ἴσα δὲν ἐπρόβλε-
πε πὼς θὰ τὴν συμπλήρωνε γρήγορα, ὁ Βου-
τιερίδης ἔκαμε καὶ μιὰ Ἐπιτομὴ τῆς Ἱστορίας
του, ἕνα βιβλιαράκι ἀπὸ ἑκατὸ σελίδες, ὅπου
μιλεῖ γιὰ ὅλη τὴ Νεοελληνικὴ Λογοτεχνία ἀπὸ
τοὺς πρῶτους χρόνους ὡς τοὺς τελευταίους.*

Εἶναι βέβαια ἀπ' τὶς καλλίτερες πού ἔχου-
με, ἂν ὄχι κι' ἢ καλλίτερη. Στὴ συντομία τῆς
τίποτα σπουδαῖο δὲν παραλείπει καὶ τίποτα πε-
ριττὸ δὲν περιέχει. Μιλεῖ γιὰ τοὺς συγγραφεῖς
καὶ τὰ ἔργα μὲ γνώσι καὶ μὲ δικαιοσύνη. Δὲν
ἐνθουσιάζεται, δὲν ὑπερβάλλει, δὲν παρασύρε-
ται ὅπως ἄλλοι ἱστορικοί, ἀπὸ τὴν αἴγλη κα-
θιερωμένων ὀνομάτων ἢ ἀπὸ προσωπικὲς συμ-
πάθειες ἢ ἀντιπάθειες. Κρίνει ψυχρά, ἀντικει-
μενικά, κι' ἢ κριτικὴ του εἶναι πάντα σωστὴ.
Τὸ ἴδιο θὰ λέγαμε καὶ γιὰ τὶς πολύτιμες μελέ-
τες του γύρω στὸ Σολωμὸ καὶ γιὰ ὅλες ὅσες ἔ-
χει κάνη γι' ἄλλους, χωριστὰ ἀπὸ τὴν Ἱστορία
του. Νεοελληνικὴ Λογοτεχνία ἐδίδασκε ἀπὸ χρό-
νια καὶ στὴ Δραματικὴ Σχολὴ τοῦ Ἐθνικοῦ
Θεάτρου. Κι' ἦταν πραγματικῶς ἕνας πολὺ κα-
λὸς δάσκαλος. Τὸν ἐνθουσιασμό ἐκεῖνο πού τὸν
παραμέριζε ἀπὸ τὰ βιβλία του, στὸ μάθημά
του τὸν εἶχε. Γιατί ἂν ἐκεῖ ἦταν περιττός, ἐδῶ
ἦταν ἀναγκαῖος...

Πρέπει νὰ κάνουμε τὰ παιδιὰ νάγαποῦν τὴν
Ἐθνικὴ Λογοτεχνία οἱ μεγάλοι ὑποτίθεται πὼς
τὴν ἀγαποῦν...

«Ἀθηναϊκά Νέα», 18 Αὐγούστου 1941.

ΓΡ. ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ
τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν

Η ΣΥΓΓΡΑΦΙΚΗ παραγωγή τοῦ Ἡλία Βου-
τιερίδη, ἐκτείνεται σὲ σαράντα καὶ περισ-
σότερα χρόνια, ἀφοῦ ὅταν στὰ 1900, σὲ ἡλικία
εἰκοσιεξὴ ἐτῶν δημοσίευσε τὴν πρώτη του ποι-
ητικὴ συλλογὴ τὰ «Σύννεφα» ἦταν κι' ὄλας
γνωστὸς στοὺς φιλολογικοὺς καὶ δημοσιογραφι-
κοὺς κύκλους ἀπὸ τὶς συνεργασίες του σ' ἐφημε-
ρίδες καὶ περιοδικὰ τῶν Ἀθηνῶν. Ἀπὸ τότε
ὡς τὴν ἡμέρα τοῦ θανάτου του δὲν ἔπαυε νὰ
παράγῃ μὲ μιὰ καταπληκτικὴ γονιμότητα, πού,
παρὰ τὸ τάλαντό του καὶ τὴν εὐσυνειδησία του,
δὲν ἄφησε ἀνεπηρέαστη τὴν ποιότητα τοῦ ἔργου
του. Ποιήματα, δράματα, τραγωδί-
ες, μυθιστο-
ρήματα, ἄρθρα, χρονογραφήματα, πολεμικὲς
ἀνταποκρίσεις, κριτικὲς, δοκίμια, μεταφράσεις,
μελέτες ἐπάνω στὴν ἱστορία τῆς νέας καὶ με-
σαιωνικῆς λογοτεχνίας μας, σχολικὰ ἐγχειρί-

* Πρόκειται γιὰ τὴ «Σύντομη Ἱστορία τῆς Νεοελ-
ληνικῆς Λογοτεχνίας» 1933, σελ. 430.

δια, από όλα έδημοσίευσε, και πολλά' ως προσθέσω σ' αυτά και μιὰ Γραμματική τής δημοτικής και μιὰ νεοελληνική Στιχουργική.

Γιὰ νὰ τὸν πλησιάσουμε περισσότερο και νὰ τὸν γνωρίσουμε καλλίτερα, εύκολο εἶνε νὰ κάνομε μιὰ τομὴ μέσα στὸ ἀπέραντο ἔργο του (τομὴ πού ἀνταποκρίνεται και πρὸς τὴν ἴδια τὴ θέλησί του, ὅσο κι' ἂν ἡ ἰδιοσυγκρασία του δὲν τοῦ επέτρεψε νὰ ξεχωρίσῃ ἐντελῶς τις δυὸ πλευρὲς τῆς συγγραφικῆς του δράσεως) και νὰ κεντάξουμε διαδοχικά τὴ λογοτεχνική και τὴ φιλολογική του παραγωγή.

Ὡς λογοτέχνης, ἀνήκει στὴν πρώτη παλαμική γενεά, ἐκείνην πού ἐμεγάλωσε κάτω ἀπὸ τὸν βαρὺ ἴσκιό τῆς ὀλοένα μεγαλειότερης και πλουσιώτερης παραγωγῆς τοῦ Παλαμά. Γιὰ μιὰ λογοτεχνία μικρὴ ὅπως ἡ δική μας και ὀπωσδήποτε νέα, μιὰ προσωπικότης τόσο μεγάλη και δυνατὴ ὅπως τοῦ Παλαμά, ἀποτελεῖ και εὐτυχία και κίνδυνο μαζί. κοντὰ τῆς τίποτε δὲν θὰ μπορέσῃ νὰ ἀναπτυχθῇ στὴν ἐντέλειά του· ἡ ἐπιβολή του θὰ ἐξουδετερώσῃ κάθε ταλέντο και θ' ἀφομοιώσῃ κάθε ἰδιοφυΐα. Ἔτσι ἔγινε μὲ τὸν Παλαμά και τὴν γενεά πού ἦταν γύρω στὰ εἰκόσι τῆς χρόνια στὰ 1900: οἱ πιὸ δυνατὲς προσωπικότητες κρατήθηκαν κάπως· οἱ ἄλλες ἀφανίσθηκαν σ' ἓναν λογοτεχνικὸ μέσον ὄρο πού ἀποτελεῖ βαρειά ἀδικία γιὰ ἓναν λογοτέχνη. Ὁ Βουτιεριδῆς πού τοποθετεῖται και χρονολογικά και ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς διαθέσεως και τῆς τεχντροπίας ἀνάμεσα στὸν Κ. Χατζόπουλο και τὸν Πορφύρα, λιγώτερο ὑποβλητικὸς ἀπὸ τὸν πρῶτο και λιγώτερο μουσικὸς ἀπὸ τὸν δεύτερο, ἐδέχθηκε ἀπ' ἀρχῆς τὴν ἐπιβολὴ τοῦ Παλαμά και γράφει κι' ὅλας στὰ 1907 πῶς νιώθει τὸν ἑαυτό του κοντὰ στὸν μεγαλόστομο ποιητὴ τοῦ Δωδεκαλόγου «σάν τὴ φτωχούλ' ἀγράμπελη στοὺς κλώνους τοῦ πλατάνου». Μὰ ἡ ἀγράμπελη ἔχει κι' αὐτὴ τὸ θέλγητρό τῆς και τὸ ποιητικὸ ἔργο τοῦ Βουτιεριδῆ ἀποπνέει ἓνα ἐλεγειακὸ ἄρωμα ἀγνῆς ποιησεως, ἄδολου λυρισμοῦ, ἀπαλλαγμένου δηλαδὴ ἀπὸ κάθε μὴ ποιητικὸ στοιχεῖο.

Γιὰ τὸ Βουτιεριδῆς ἦταν κατ' ἐξοχὴν ποιητῆς· κάθε του συγγραφικὴ ἐκδήλωσι, ὄχι μόνο τὰ ποιήματά του, οἱ τραγωδίες του, τὰ μυθιστορήματά του, ἀλλὰ κι' αὐτὰ ἀκόμη τὰ ἀυστηρῶς ἐπιστημονικά του ἔργα, κριτικὲς και ἱστορίες, ἔχουν ἐπάνω τους τὴν σφραγίδα τῆς ποιητικῆς του διαθέσεως. Τοῦτο νομίζω χαρακτηρίζει τὴν ἄλλη πλευρὰ τῆς συγγραφικῆς του δραστηριότητος, τὴν φιλολογική, δείχνοντας μαζί και τὴ χάρη τῆς ἀλλὰ και τὰ ὄριά τῆς. Στις κριτικὲς του εἴτε στίς μελέτες του ἐπάνω στὴν ἱστορία τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας ἐπλησίαζε τὰ ἔργα και τοὺς ἀνθρώπους ὄχι μὲ τὸ ψυχρὸ μάτι τοῦ ἐρευνητῆ, ἀλλὰ μὲ ὅλη τὴν πίστι τοῦ δημιουργοῦ, πού προσέχει περισσότερο στὴν μοναδικότητα τῶν φαινομένων, κι' αὐτὴν ἀναγνωρίζει, παρὰ στὴν στενή τους ἀλληλεξάρτησι. Ἱστορικὴ τοποθέτησι, κοινωνικὴ τοποθέτησι τοῦ ἀντικειμένου, τοῦ ἦσαν πράγματι, ὄχι ἄγνωστα, γιὰ τὴν διαβάσματά του ἦταν πλατεῖα και ποικίλα, ἀλλὰ ξένα πρὸς τὴν ἰδιοσυγκρασία του· ἀνεγνώριζε τὴν ἀνάγκη τους ἀλλὰ ὅταν ἐφθανε στὴν

ἐφαρμογὴ τους, εύκολα βλέπει ὁ ἀναγνώστης πῶς κι' ἐκεῖ περισσότερο μιλοῦσε ὁ ποιητῆς παρὰ ὁ κριτικὸς.

Ὁ ἴδιος σὲ κάποια κριτικὴ του γραμμὴν ὄχι στὰ χρόνια τῆς νεότητός του ἀλλὰ ὅταν ἦταν ἄντρας ὄριμος πιά, διετύπωσε μὲ σαφήνεια τὸ κριτικὸ του «πιστεύω»: «Εἶχα πάντα τὴ γνώμη, γράφει, ὅτι ἂν θέλομε νὰ νοιώθουμε τέλεια ἓνα ἔργο και νὰ μιλοῦμε γι' αὐτὸ σωστά και δίκαια, πρέπει νὰ κλειοῦμε μέσα μας ἀληθινὸ ἐνθουσιασμό γιὰ τὸ ἔργο αὐτό». Ἀντίληψι καλλιτεχνικὴ τῆς κριτικῆς και τῆς αἰσθητικῆς, πού βέβαια ἐξασφαλίζει τὴν ἀρίστη κατανόησι, ἀλλὰ μόνο ὅταν ἐφαρμόζεται σὲ ὀρισμένα ἔργα μὲ τὰ ὁποῖα ὁ κριτικὸς νοιώθει κάποια ψυχικὴ συγγένεια· και πάλι ὁμως ἀνεπαρκῆς, γιὰ τὴν—ὡς θυμηθοῦμε ἐδῶ τὸν στίχο τοῦ Παλαμά—«ὅσο γνωρίζεις πιὸ καλά, τόσο ἀγαπᾷς πιὸ πλέρια».

Λυπηρὸ εἶνε ὅτι τὰ δύο σπουδαιότερα ἔργα του τὰ ἀφήνει ἡμιτελῆ ἔτσι σάν γιὰ νὰ αὐξήσῃ τὴν θλίψι μας γιὰ τὸν θάνατό του. Ἐννοῶ τὴν μεγάλη του «Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας» και τὸ ἔργο του «Ὁ Σολωμὸς και οἱ Ἕλληνες»—στὰ ὁποῖα μποροῦμε νὰ προσθέσομε ἄλλο ἓνα μισοτελειωμένο βιβλίον, τὸ τελευταῖο του, μὲ τὸν τίτλο «Σολωμὸς». Τὸ πρῶτο ἀπ' αὐτὰ παρὰ τις κάποιες ἐλλείψεις του, μεθοδικὲς και οὐσιαστικὲς, τις ὁποῖες ἡ κριτικὴ ἐτόνισε μὲ ὑπερβολικὴ ἀυστηρότητα και ὄχι πάντα μὲ ἀπόλυτη δικαιοσύνη, ἂν εἶχε συμπληρωθῇ θὰ ἦταν ποιὸς ξέρει γιὰ πόσα χρόνια ἀκόμη μοναδικὸ βοήθημα γιὰ τὴ μελέτη τῆς γραμματείας μας, γιὰ τὴν τὰ ἄλλα ἀνάλογα ἔργα πού ὑπάρχουν, εἴτε τοῦ ἴδιου ἐκείνου εἴτε ἄλλων—καθὼς τοῦ κ. Α. Καμπάνη και τοῦ κ. Ι. Μ. Παναγιωτοπούλου, πολὺ πιὸ συνοπτικά, ἀποβλέπον σὲ πολὺ γενικώτερους σκοποὺς.

Ὅσο γιὰ τὸ ἔργο του «Ὁ Σολωμὸς και οἱ Ἕλληνες», ἔχει γιὰ μένα θέσι ξεχωριστὴ ὄχι μόνο στὴ δική του συγγραφικὴ παραγωγή, ἀλλὰ και σὲ ὅλη τὴν σολωμικὴ βιβλιογραφία. Αὐτὸς ὁ ποιητῆς, ἔδωσε ἐκεῖ μέσα ἓνα χρήσιμο μάθημα κριτικῆς μεθόδου σὲ κριτικούς και ἱστορικούς πού ἀνεύθυνα ἔγραψαν γιὰ τὸν Σολωμὸ και τὴν ἐπιβίωσί του μέσα στὴν λογοτεχνία μας. Ὁ πρῶτος τόμος, ὁ μόνος πού βγήκε, συγκεντρώνει και σχολιάζει ὅλες τις μαρτυρίες τις σχετικὲς μὲ τὸν Σολωμὸ ἐνόσφ ζοῦσε. Ὁ ἄλλος—ἢ οἱ ἄλλοι;—θὰ συνέχιζε τὰ μετὰ τὸν θάνατό του. Τὸ βιβλίον αὐτό, και ἔτσι ἀτελειωτό πού ἔμεινε θ' ἀποτελῇ πάντα στὸ μέλλον βασικὸ και ἀπαραίτητο βοήθημα γιὰ κάθε σολωμικὴ μελέτη.

Τέτοιο ὑπῆρξε στίς γενικώτερες γραμμὲς του τὸ πολύμορφο και ποικίλον ἔργο τοῦ Ἡλία Βουτιεριδῆ. Ὑπῆρξε σεμνὸς ἄνθρωπος και εὐσυνείδητος λόγιος. Σὲ μιὰ ἐποχὴ σκληρῶν ἀγώνων, ὅπου σπανίως ἀπαντᾷ κανεὶς τις τέτοιες ἀρετῆς, ἀγωνίσθηκε κι' αὐτὸς, ἀλλὰ ὑπερήφανα κι' εὐγενικά, τὸν ἀγῶνα του, κι' ἔτσι, μὲ τέτοια ὄπλα κατέκτησε τὴν ἐκτίμησί μας και τὸν σεβασμὸν μας. Τὰ ἄλλα εἶνε δῶρα τοῦ Θεοῦ.

Κ. Θ. ΔΗΜΑΡΑΣ

«Ἐλευθέρων Βῆμα», 24 Σεπτεμβρίου 1941

Ο ΤΑΝ, προχθές, μέσα στο μικρό ναό του Α΄ Νεκροταφείου, ή Εκκλησία κάλεσε τους ὀλίγους συγγενείς, συναδέλφους, μαθητάς και φίλους νά δώσουν «τελευταίον ἄσπασμόν» στον Ἡλία Βουτιερίδη, παρατήρησα πώς τὰ μαλλιά του δέν είχαν ἀκόμα ἀσπρίσει... Ἦταν σχεδόν ὅπως ὅταν ζοῦσε κι' ἐργαζόταν μαζί μας στην Ἐθνική Βιβλιοθήκη. «Βάλε τὸ χέρι σου και ἰδές», μοῦ εἶπε κάποτε. Τί περίεργο! Ἐκείνες οἱ σκληρές, καθὼς φαινόταν, οἱ ἀνυπόταχτες, οἱ ἀγριαπές τρίχες, ριγμένες πρὸς τὰ πίσω μετὴ βούρτσα γιατὴ νά στρώνουν κάπως, είχαν μιὰν ἀφή σὰν τὸ μετάξι. Ἀλλ' ἀπαράλλακτος ἦταν κι' ὁ ἴδιος, ὀλόκληρος. Ἡ μορφή του, μετὰ τὰ πυκνά φρύδια, τὰ βαθειὰ μάτια, τὰ κάπως ἐξογκωμένα μῆλα τῶν παρειῶν, ποὺ μπορούσε στην ἀρχὴ νά φανῆ αὐστηρή, βλοσυρὴ μάλιστα, γινόταν, μετὰ τὸ πρῶτο χαμόγελο, τόσο γνώριμη και καταδεχτική! Κι' αὐτὸ τὸ χαμόγελο τόσο ἀχνὰ ξεπρόβαλλε στὰ χεῖλη του! Ἀπεναντίας, δὲ θυμᾶμαι ποτὲ νά τὸν ἀκουσα νά φωνάξῃ, νά συγχισθῆ, νά ὀργισθῆ. Ψηλός, λιγνός, λυγερός, ντυμένος πάντα μετὰ μαύρη φορεσιά, ἐπαιρνε, στίς ἐπίσημες ἰδίως ἐμφανίσεις του, περισσότερο τὸ ὕφος και τὸ χρῶμα βυζαντινῶν ἀγιογραφιῶν, παρά τῶν πολεμιστῶν του προγόνων. Καί στην ὑγεία του ἦταν τὸ ἴδιο. Οἱ ἀρρώστειες τὸν ἀπειλοῦσαν ἀπὸ πολλές μεριές. Ἄν θᾶπρεπε νά καυχθῆ, εἶναι γιατί ζοῦσε μ' αὐτές, ὄχι γιατί τις νικούσε. Ὁ ἀπόγονος τῶν Βουτιέρων ποὺ ἔπασαν στὰ βουνὰ τῆς Μάνης, εἶχε φθείρει πρόωρα τὸν ὀργανισμό του σὲ μιὰ μάχη ἀπείρως πιὸ ἐπιμοχθη, ἀπάνθρωπη κι' ἀφύσικη — στὸ σκύψιμο τοῦ γραφείου, στή σκόνῃ τῆς βιβλιοθήκης, στὸ ξενύχτι τῆς πνευματικῆς ἐργασίας.

Εἶχε, ὅπωςδήποτε, γεννηθῆ γιατὰ τὰ «μεγάλα ἔργα». Ὁ Βουτιερίδης δὲν ἔγραψε ἀπλῶς μελέτες και ἄρθρα. Ἐγραψε τόμους. Ἡ πνοή του δὲν ἦταν ἀναλυτική, ἀλλὰ συνθετική. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ σεβαστὸ μου φίλο κ. Ἀριστο Καμπάνη, κανεὶς ἀνάμεσα στὸ φιλολογικὸ μας κόσμο δὲν εἶχε παρόμοιο θάρρος. Ἡ ἱστορία του τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας, ἡ ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Λογοτεχνίας, ἡ Γραμματικὴ τῆς Νεοελληνικῆς Γλώσσας και ἡ Στιχουργικὴ εἶναι τὰ τέσσαρα ἔργα - μνημεῖα του. Καί τὸ ἓνα μόνον ἀπ' αὐτά, θὰ ἐφθανε νά γίνῃ ἡ ἰσόβια ἀπασχόληση γιατὰ μᾶς τοὺς ἄλλους. Ἄς πῶ καλύτερα, τὸ ἰσόβιο ὄνειρο, ποὺ δὲ θὰ πραγματοποιιόταν ποτέ. Ἀληθινὰ, ὅσο περνοῦν τὰ χρόνια, ὁ ὄγκος αὐτῶν τῶν ἐργασιῶν θ' ἀναφαίνεται μεγαλοπρεπέστερα, ἀνάμεσα στίς ἄλλες, τῆς «βραχείας πνοῆς», ποὺ τις περιστοιχίζουν. Μετὰ τὰ πενιχρὰ του μέσα, μοιράζοντας ἀδιάκοπα τὸν ἑαυτό του ἀνάμεσα στή βιοπάλη τῆς δημοσιογραφίας και ἀναρίθμητες μικροεπαγγελματικὲς ἐγνοιες, ὁ Βουτιερίδης κατόρθωνε νά εἶναι ἓνας ἀκαταπόνητος ἀναδιφθητής κι' ἓνας μεγαλόπνοος συνθέτης. Μετὰ τὸν Ψυχάρη, ὁ Δημοτικισμὸς θὰ σταθῆ εὐλαβικά ἐμπρὸς σ' αὐτόν. Τὸ προβλέπω. Ὁ φίλος μου κ. Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος, στην ἐπίτομή του ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας (αὐτὴ συνεχίζει τὰ ἔργα τῶν προκιστόχων εἶναι προορισμένη νά περιλάβῃ προπάντων τὴν

σύγχρονη και τὴν αὐριανὴ ἐποχὴ, ἐνῶ ἐκείνοι ἐκτείνονται ἰδίως στὰ περασμένα), θὰ τοῦ ἀναγνωρίσῃ πρῶτος ὅτι ἡ μετριοφροσύνη κ' ἡ φιλέρημή του διάθεση σχεδόν τὸ εἶχαν ἀπαγορεύσει ὅσο ζοῦσε.

Ὁ Δημοτικισμὸς ὀφείλει ἀκόμη ν' ἀναγνωρίσῃ στὸν Βουτιερίδη ἓνα στρατευόμενο, συστηματικὸ κι' ἀδιάλλακτο μαχητὴ. Ἦταν ἀπὸ τοὺς ἐλαχίστους ποὺ μόχθησαν πρῶτοι νά ἐξαπλώσουν τὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ ἐπάνω στίς διαστάσεις τοῦ ἐπιστημονικοῦ συστήματος. Δημοτικιστῆς ὀλοκληρωτικός, ἀκόμη και στὸν προφορικὸ, τὸν καθημερινὸ του λόγο, κατόρθωνε νά εἶναι ἑναρμονισμένος μετὰ τις πεποιθήσεις του και μετὰ τὸ σύστημά του. Ἡ παράδοσις, ἡ ἔξις, ἡ παραχώρησις στὸν συνομιλητὴ, ὁ γλωσσικὸς ἢ συντακτικὸς δισταγμὸς ἀνάμεσα ἀπὸ τὸν ὁποῖο, μετὰ τὴν προσωπίδα τῆς καλαισθησίας, εἰσχωρεῖ ἢ καθαρῆναι, ἦταν πράγματα ἄγνωστα γιατὸν Βουτιερίδη και μισητά.

Δὲ σκοπεῖω νά παραθέσω ἐδῶ τὸν κατάλογο τῶν ἔργων του. Θὰ ἐγέμιζα ὅλο τὸ χῶρο ποὺ ἔχω διαθέσιμο, ὅπως ἐγέμιζε και τὰ ἐξώφυλλα τῶν τελευταίων του βιβλίων. Ἦταν ὁ δημοσιογράφος, ὁ χρονογράφος, ὁ πολεμικὸς ἀνταποκριτῆς, ὁ λυρικὸς ποιητῆς, ὁ δραματοουργὸς δύο τραγωδιῶν, ὁ μυθιστοριογράφος, ὁ ἱστορικὸς τῆς Λογοτεχνίας, ὁ καθηγητῆς τῆς Δραματικῆς Σχολῆς Θεάτρου, ὁ συγγραφεὺς βραβευμένων διδακτικῶν βιβλίων γιατὰ τὰ σχολεῖα. Τί πολυμέρεια! Ἀπὸ τὴ γενεὰ μας ἀσφαλῶς δὲν ἔχει κανεὶς οὔτε τὴν πίστη, οὔτε τὰ νεῦρα, γιατὰ νά προσπαθῆ νά τὴ μιμηθῆ. Μαζί μ' αὐτὰ κ' ἡ ζωὴ τοῦ συγγραφέως ὑπῆρξε πολυτάραχη — κι' ὁ ἴδιος ὑπερηφανευόταν περισσότερο γιατὰ κείνη. Ἐλαβε μέρος, ἐθελοντῆς, στην ἐπανάσταση τῆς Κρήτης τοῦ 1897, καθὼς και σ' ὅλους τοὺς πολέμους ποὺ ἔκαμε ἡ Ἑλλάς ὡς τὴν ἡμέρα τῆς Μικρασιατικῆς καταστροφῆς. Ἡ κακοδαιμονία τῶν ἐλληνικῶν πραγμάτων, ποὺ ἀνέκαθεν καθρεφτίστηκε προπάντων ἐπάνω στους διανοούμενους, δὲν ἐπέτρεψε στὸν Βουτιερίδη τὴν ἡρεμία, τὴν περισυλλογὴ και τὴν μονομέρεια τοῦ σπουδαστηρίου, παρά πολὺ ἀργά, τὸ 1923, ὅταν διορίσθηκε Γραμματεὺς τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης. Οἱ μεταγενέστεροι θὰ περίμεναν ἴσως νά διαβάσουν ἐδῶ : καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου ἢ κάτι παρόμοιο. Ἀλλὰ μετὰ τὸ Πανεπιστήμιο ὁ Βουτιερίδης ἐπεκοινώνησε μιὰ φορὰ μόνον σ' ὅλη τὴ ζωὴ του ὅταν ὁ κ. Νίκος Βέης τὸν ἐπροσκάλεσε τιμητικὰ νά δώσῃ δυὸ μαθήματα στὸ Φροντιστήριό του. Ἔτσι, τὸ ἔργο τῆς ζωῆς τοῦ συγγραφέως, ἡ ἱστορία τῆς Λογοτεχνίας ἔμεινε ἀτελὲς και ἀσυμπλήρωτο. Τὰ τελευταῖα χρόνια ὁ Βουτιερίδης ἀναμίχθηκε στὸ Σολωμικὸ ζήτημα. Τόσο τὸ πείσμα τῶν συζητήσεων, ὁ φανατισμὸς τῶν ἀντιμαχομένων κ' ἡ σύγκριση, ὅσο κ' ἡ ἄγνοια τῶν πηγῶν, τὸν ἔκαμαν νά παραμερίσῃ τις κύριες ἀσχολίες του και ν' ἀφιερωθῆ στὸ βιβλίον ὅπου ἀποδείκνυε ὅτι ὁ κορυφαῖος μας ποιητῆς δὲν εἶχε ποτὲ παραγνωρισθῆ, οὔτε λησμονηθῆ στην Ἑλλάδα. Ἦταν ἓνα μάθημα μετριοπαθείας, εὐγενείας ὅσο και σοφίας, ἀλλ' ἔγινε εἰς βάρος τῆς ἱστορίας του τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας.

Ὁ Βουτιερίδης δὲν ἦταν καθόλου ξένος πρὸς τὸ νεώτερο ποιητικὸ πνεῦμα. Ἀπὸ τὸ στόμα του εἶχα ἀκούσει τοὺς θερμότερους καὶ εἰλικρινέστερους ἐπαίνους γιὰ τὴν πρώτη μου ποιητικὴ συλλογὴ, πού εἶχε τόσο ἐκδηλῆ τὴν ἐπίδραση τοῦ Μωρεάς, τοῦ Βερλαίν, τοῦ Λαφόργκ. Ἡ καθ'αυτὸ ρομαντικὴ ψυχὴ του εἶχε ἀνεπτυγμένο τὸ σύγχρονο καλλιτεχνικὸ αἰσθητήριον, γι' αὐτὸ παρακολουθοῦσε κι' ἐκεῖνος τὶς ἀναζητήσεις τῶν νεωτέρων. Τὰ τελευταῖα του ποιήματα εἶναι γεμάτα ἀπὸ μελαγχολία καὶ μυστικοπάθεια. Σ' αὐτὰ ξεγνᾶ τὸ σοφὸ καὶ γίνεται ὁ ἐσωτερικὸς, ὁ εὐαίσθητος, ὁ λιγομίλητος ἄνθρωπος. Ἡ μεταφραση πού εἶχε κάμει τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων λυρικῶν, δὲν τὸν εἶχε καθόλου ἐπηρεάσει. Εἶχε καταλάβει ὅτι ἡ ποίησις βοῖσχεταὶ στὸ βάθος τοῦ εἶναι μας, καὶ ὄχι στὸ βάθος τῶν πραγμάτων.

Πιστεύω ὅτι, ζώντας, δὲν ἔδωσε παρὰ ἓνα

μέρος τοῦ ἔργου του. Ἀνάμεσα στὰ χαρτιά του, πολλὰ, πάμπολλα θὰ εἶναι τὰ αὐτοτελῆ κατάλοιπα, οἱ σημειώσεις, τὰ σχόλια, οἱ παραπομπές, τὰ σχεδιάσματα. Ἐνα εὐλαβικὸ προσκύνημα, μιὰ συστηματικὴ ἔρευνα πρέπει νὰ γίνεῖ τώρα στὸ σπουδαστήριό του. Ἡ ἀλληλογραφία του μὲ δικούς μας καὶ ξένους λογίους θὰ εἶναι ἐπίσης ὀγκώδης καὶ διαφωτιστικὴ. Προτείνω τὴ σύσταση ἐπιτροπῆς, πού ν' ἀναλάβῃ τὴ συγκέντρωση καὶ τὴν ταξινόμηση τῶν ἀνεκδότων του χειρογράφων καί, μὲ κάθε ὑλικὴ θυσία, τὴ διαφύλαξή τους γιὰ εὐθετώτερους καιροὺς — ὅταν θ' ἀνθίσουν καὶ πάλι τὰ νεοελληνικὰ γράμματα, μιὰν ἀνθήση ὅμως ἀνώτερη καὶ οὐσιαστικώτερη ἀπ' αὐτὴ πού μᾶς κατέκλυζε ὡς τὶς παραμονές τῶν πολεμικῶν γεγονότων κι' ἀπὸ τὴν ὁποία δὲ μπορεῖ ποτὲ νὰ δέσῃ κυρπός.

«Ἡέα Ἔστια», 1 Σεπτεμβρίου 1941

ΤΕΛΛΟΣ ΑΓΡΑΣ

ΗΛΙΑΣ ΒΟΥΤΙΕΡΙΔΗΣ

(Σκίτσο τοῦ Ζαχ. Παπαντωνίου)